

องค์ความรู้เรื่อง: โรงช้างต้น....ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

น.สพ.สิทธิเดช มหาสาวังกุล

ภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว การสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี มีระยะเวลาสั้นเพียง ๑๕ ปี บันทึกเรื่องราวเกี่ยวช้างต้นสมัยกรุงธนบุรีมีไม่มากนัก ตราบจนสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. ๒๓๒๖ สิ่งก่อสร้างต่างๆ บนเกาะเมืองรัตนโกสินทร์จึงเริ่มขึ้น โรงช้างต้นในพระบรมมหาราชวังนี้ได้มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ยังปรากฏหลักฐานในหมายรับสั่งว่าด้วยการรับแขกเมืองโปรตุเกสเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๙ “โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์หมู่อาสาซ้ายขวา หมู่รักษาองค์ซ้ายขวา และเครื่องประโคมต่างๆ ตั้งอยู่พระที่นั่งเย็น(พระที่นั่งดุสิตดาภิรมย์) ออกมาหว่างโรงช้างพระมหาปราสาท” (สนามหน้าพระที่นั่งจักรีปัจจุบัน)ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าโรงช้างต้น ที่สร้างไว้ในบริเวณบริเวณพระบรมมหาราชวังมีจำนวนกี่โรงและและรูปทรงของหลังคาเป็นเช่นไร เพียงแต่พบภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในบริเวณวังหน้า ซึ่งสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น รูปทรงหลังคาเป็นทรงยอดดั่งเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา

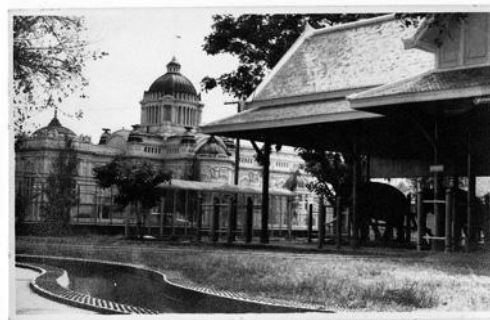
ครั้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้ปรากฏหลักฐานว่ามีโรงช้างต้นทั้งหมดจำนวน ๔ โรงด้วยกัน สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่สอง ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับโรงช้างต้นดังนี้

“ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นี้มีได้มีช้างเผือกเอก ๓ เชือก มาสู่พระบารมีในรัชกาลเดียวกัน ทั้งยังไม่เคยปรากฏว่าเคยมีมาก่อน และในเวลานั้นโรงช้างเผือกในพระราชวังไม่พอกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชดำริว่าควรจะสร้างโรงช้างเผือกไว้ในพระราชวังเดียวกับเมื่อครั้งกรุงเก่า จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงช้างเผือกเป็นโรงช่อฟ้าขึ้นตรงที่ในระหว่างประตูสนามราชกิจกับประตูพรหมโสภา ๔ โรง โรงทางตะวันออกไว้ พระเทพกุญชรซึ่งเป็นช้างเผือกเอกได้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ โรงที่ ๒ ไว้พระเศวตกุญชร โรงที่ ๓ ไว้พระเศวตไอยราโรงที่ ๔ ไว้ พระยาเศวตคชลักษณ์....”

ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับโรงช้างเผือกที่ยืนประจำในพระบรมมหาราชวังทั้ง ๔ โรง ในแผนผังการต้อนรับเอ็ดมันด์ โรเบิร์ต ทูตจากสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ดังนี้ โรงทาง ตะวันออก **พระเทพกุญชร** ยังคงยืนโรงเดิมอยู่ ถัดมาเป็นโรง**พระยามงคลหัตถี** **โรงพระบรมเอก** **ทนต์**และ**โรงพญามงคลนาคิน**ตามลำดับ

ในทัศนะของชาวต่างประเทศ ของนาย เฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล ชาวอังกฤษ ที่เดินทางมากรุงเทพฯ ในปีพ.ศ. ๒๓๘๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้บันทึกไว้ตอนหนึ่งเกี่ยวกับวัดของช้างเผือก ซึ่งคงจะเป็นโรงช้างเผือกในพระบรมมหาราชวังนั่นเอง ดังนี้

“วัดของช้างเผือกสองเชือกเป็นสิ่งที่ชาวสยามนับถือกันมาก...ตัววัดเองเป็นสิ่งที่ปลูกสร้างสวยงามมาก เต็มไปด้วยความงดงามของศิลปตะวันตกทุกชนิด วัดแรกซึ่งเป็นวัดสำคัญที่สุด และเป็นที่อยู่ของสัตว์ที่หายากและงามนั้น ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำห่างจากฝั่งเข้าไปราวๆครึ่งไมล์..เราเดินตามผู้นำของเราไปติดๆและอนุญาตเข้าไปใกล้สัตว์ตัวนั้น ข้าพเจ้าไม่เคยเป็นสัตว์อะไรตัวใหญ่โตเท่าช้างมาก่อน ผิวของมันเกลี้ยงและไม่มีจุดอะไรทั้งสิ้น และขาวราวหิมะ นอกจากมีวงสีม่วงแดงอยู่รอบตาของมัน สัตว์ชนิดนี้ช่างสง่าและยังชินกับการต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยียนที่ไม่เคยคาดล่วงหน้ามาก่อน ด้วยการแสดงท่าสนใจบ้างเล็กน้อย แล้วก็หันไปช่วยตนเองด้วยการเก็บใบไม้กิ่งไม้จากกองไม้กองใหญ่ที่อยู่ตรงหน้า ห้องที่ช้างอยู่นั้นลักษณะบอกไม่ถูก เป็นห้องกว้างๆสูงๆ มีหน้าต่างอยู่โดยรอบในส่วนที่สร้างขึ้นไปสูงนั้น แต่พื้นดู

คล้ายปูด้วยเสื่อเป็นคล้ายคันทอง แต่ละชั้นทอให้ติดกันมีตะเช็บกว้างราวครึ่งนิ้ว หนาราวครึ่งหนึ่งของ ความหนาของเหรียญปอนด์ทองคำ...สิ่งที่บรรจุน้ำเอาไปให้ช่างกินเวลาหิวกระหาย ตลอดจนไหหรือขวดที่ ใช้ชนน้ำ ตลอดจนอ่างที่ใส่น้ำให้สัตว์ตัวนี้ได้ดื่มกินทั้งหมดอย่างน้อยที่สุดก็คงจะเสียมหรือทำด้วยทองคำ ทั้งนี้...

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีช้างเผือกมาสู่พระบารมีเพิ่มขึ้น โปรดเกล้าฯให้สร้างโรงช้างเพิ่มเติมขึ้น ริมกำแพงชั้นกลางด้านเหนือพระมหาปราสาท ทางฝ่ายตะวันตกโรงหนึ่ง ทางฝ่ายตะวันออกโรงหนึ่ง โรง พระยาช้างต้นของเดิมใช้แผ่นดินเป็นพื้นโรง โปรดเกล้าฯให้ยกพื้นปูกระดานโรงช้างเดิมและที่สร้างใหม่ สำหรับโรงช้างต้นทางฝ่ายตะวันตกที่ตั้งอยู่หน้าพระคลังมหาสมบัตินั้น ได้ปรากฏหลักฐานในพระราช พงศาวดาร สมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งได้**พระวิมลรัตนกิริณี** ช้างเผือกตรี มาสู่พระบารมี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ โปรดเกล้าฯให้มีพระราชพิธีสมโภชในพระบรมมหาราชวัง ที่ศาลาหน้าโรงช้างและผูกโรงไว้มีโรงยอดหน้าพระ คลังมหาสมบัติ โรงช้างต้นทั้งสองนี้ได้ถูกรื้อเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อสร้างโรงกาบแก้วใหม่หลังหนึ่ง รื้อเมื่อ สร้างโรงเรือนราชกุมารหลังหนึ่ง

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ได้ปรากฏหลักฐานว่ามีโรงช้างต้นเพิ่มขึ้นอีก ๒ โรง โรงช้างทั้งสองโรงนี้คงจะ สร้างขึ้นริมกำแพงพระบรมมหาราชวังทางด้านตะวันออก ได้กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร เมื่อได้ **พระ มหาศรีเสวตวิมลวรรณ** ช้างพลายเผือกเอกมาสู่พระบารมีในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ ได้ปลูกโรงไว้ที่เขื่อนเพชร ด้านตะวันออกของพระที่นั่งอนันตสมาคม และในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ ได้**พระเสวตสุวรรณาพรรณา** ช้างเผือกเอกมาสู่พระบารมี ให้ปลูกโรงอยู่ต่อเย็นโรงพระเศวตวิมลวรรณอีกหลัง จึงอาจกล่าวได้ว่าโรงช้าง ต้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีโรงช้างต้นจำนวน ๖ โรงด้วยกัน

ครั้นเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อสร้างพระที่นั่งใหม่หมู่พระที่นั่งจักรี โรงช้างต้นของเดิมก็ดัดขวาง จึงต้องย้ายออกไปสร้างที่ศาลาลูกขุนทั้งสี่หลัง (ซึ่งคงจะสร้างเป็นอาคารทรงไทยดังเช่นที่โรงช้างต้น ในพระราชวังดุสิต) ส่วนโรงช้างต้นที่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่อยู่ด้านหน้าพระมหาปราสาทโปรดให้รื้อเมื่อสร้างโรงขยายใหม่หลังหนึ่ง รื้อเมื่อสร้างโรงเรียนราชกุมารหลังหนึ่ง ดังกล่าวมาแล้ว

ต่อมาโปรดเกล้าฯให้สร้างพระราชวังดุสิตขึ้น และได้มีช้างเผือกมาสู่พระบารมี จึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างโรงช้างต้นในพระราชวังดุสิต สำหรับพระราชทาน**พระเศวตอุดมวารณ์**ซึ่งเจ้าบุญญาพนธ์วงศ์มานิต เจ้านครลำปางนำถวาย ได้มีพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๔๙ และล้มใน พ.ศ. ๒๔๕๒

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีช้างเผือกโทมาสู่พระบารมี จึงโปรดเกล้าฯให้จัดพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวาง พระราชทานนามว่า **พระเศวตวชิรพาหน** เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๔ ณ.โรงพระราชพิธีสวนมิสกวัน และมาขึ้นใหม่ที่โรงเดิมของพระเศวตอุดมวารณ์ ที่สวนดุสิต ช้างเผือกเชือกนี้พระยาเพชรพิไลยศรีสวัสดิ์ เมื่อเป็นพระเจ้ายมราช ปลัดมณฑลนครสวรรค์ ได้คล้องมาถวาย ล้มเมื่อระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๗ – ๒๔๘๘

ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ นายดิ เอฟ แมคฟี ผู้จัดการป่าไม้บริษัทบอร์เนียว จังหวัดเชียงใหม่ ได้ถวายช้างเผือกตรี ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ โปรดให้สร้างโรงช้างต้นขึ้นอีก ๑ โรงและได้มีการจัดพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวาง เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๐ พระราชทานนามว่า **พระเศวตคชดิลก** ล้มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖

เมื่อช้างเผือกทั้งสองเชือกล้มลง โรงช้างต้นจึงว่างมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๒ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช นายแปลก คล่องช้างเผือกได้ที่จังหวัดกระบี่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ พลโทบัญญัติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา ประธานกรรมการองค์การสวนสัตว์นำมเกลี้ยงถวาย เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้บูรณะปฏิสังขรณ์โรงช้างต้นที่พระเศวตวชิรพาหน เคยขึ้นโรงมาก่อนเป็นการชั่วคราว เพื่อใช้ประกอบพระราชพิธีและขึ้นระวางช้างเผือกในวันที่ ๑๐ – ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๒ พระราชทานนามว่า **พระเศวตอดุลยเดชพาหน** เป็นช้างเผือกโท จากนั้นโปรดเกล้าฯให้ไปขึ้นโรงที่เขาดินวนาเป็นการชั่วคราว จนโรงช้างต้นในบริเวณสวนจิตรลดาสร้างเสร็จ จึงได้ย้ายไปขึ้นโรงที่นั่น

โรงช้างต้นในบริเวณสวนจิตรลดา มีลักษณะเป็นอาคารทรงไทยเช่นเดียวกับโรงช้างต้นในสวนดุสิต มีทั้งเป็นโรงเดี่ยว จำนวน ๒ โรงและโรงแถวสำหรับช้างยืนหลายเชือก นอกจากนี้ยังมีโรงที่ใช้สำหรับ ประกอบพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างเผือกอีกด้วย สำหรับโรงช้างต้นในสวนดุสิตทั้งสองโรงเมื่อไม่มี ช้างเผือกยืนโรงก็ชำรุดตามกาลเวลา เมื่อรัฐบาลได้สร้างตึกรัฐสภาขึ้นใหม่ทางด้านหลังของพระที่นั่งอนันตสมาคม จึงขอให้ทางสำนักพระราชวังพิจารณารื้อโรงช้างต้นออกไป แต่กรมศิลปากรเห็นสมควรอนุรักษ์ไว้ จึงได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในปีพ.ศ.๒๕๑๗ และจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับช้างเผือก กระทั่งปัจจุบัน

(หนังสืออ้างอิง: ช้างต้นสัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ,กรมศิลปากร)